

«Гербовод», Нарбут намалював багато гербів, малюнків до книжок. 1919 року він створив ілюстрації до «Енеїди» І. Котляревського, обкладинки для журналів «Мистецтво», «Зоря», екслібриси. А ще працював над комплексним оформленням книги, виховав школу своїх послідовників, які створили самобутній стиль українського книжкового мистецтва.

Микола Макаренко є автором понад трьох тисяч графічних малюнків-ілюстрацій до наукових праць своїх колег та власних робіт. Багато уваги приділяв М. Макаренко художньому оформленню книжки, чому присвятив низку наукових праць (1914, 1924, 1926). Він займався створенням декоративних елементів оформлення книги, зокрема, орнаментальних заставок, кінцівок, ініціалів. Микола Омелянович оформив такі книги, як: Г. Г. Павлуцького «Історія українського орнаменту» (Київ, 1927); І. С. Абрамова «О чем говорят забытые могилы» (Санкт-Петербург, 1917). Цікавий доробок М. Макаренка і в жанрі екслібриса. Нам відомі три роботи, що суттєво різняться між собою як сюжетами, так і в стильовому плані. Один із них виконано під впливом античного мистецтва. На ньому напис «екслібрис Макаренка», зроблений на латині. Другий знак – невеличкий портрет відомого мистецтвознавця М. Ліхачова в робочому кабінеті. На третьому екслібрисі зображено частину апсиди Юр'євої божниці в Острі. Всі ці роботи зберігаються в приватних колекціях.

Гортаючи сторінки життя і творчості цих видатних діячів, не вперше упевнюємось в тому, що Сумщина завжди була матір'ю багатьох талановитих постатей, які відіграли неабияку роль в духовному розвитку України і власне Сумщини.

САМВИДАВ: АЛЬФА І ОМЕГА

Доп. – Битюк І., ЖТ-52.
Наук. кер. – ст. викл. Садівничий В.О.

Як відомо, в тоталітарних режимах «сприятливі» умови для утворення нового культурно-політичного феномену –

самвидаву (рос. самиздат) склалися на початку 1960-х рр. Очевидно, що термін “самвидав” відразу увійшов у лексику багатьох людей і набув значної популярності. В умовах заборони цього явища, воно стало своєрідним “привидом”, “айсбергом”, основну частину якого було сховано від людських очей, – всі розуміли про що йдеться, а дати наукове визначення, по-справжньому осмислити ніхто не наважувався.

Першу згадку терміна знаходимо в 1973 р. в “Енциклопедії українознавства», виданій у Парижі – Нью-Йорку “Науковим товариством ім. Т. Шевченка». Автори статті зазначають, що він походить від російського “самиздат” і означає “видавані в СРСР поза цензурою підпільні (“захаявні”) листівки, брошури, книги й серійні видання”, що є “одним з проявів Руху опору”. Що ж до України, то тут термін самвидав чи не вперше означено в “Літературознавчому словнику-довіднику” – “позацензурне нелегальне видання поетичних збірок, альманахів, журналів, окремих творів і т. п., здійснюване машинописним способом”.

Часом розквіту “самвидаву” вважається кінець 50-х – 60-ті роки як реакція на жорстоку цензуру та репресії в кінці “відлиги”. Як слушно зазначає Георгій Касьянов у своїй праці “Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–1980-х років” – “набрала силу одна з глобальних закономірностей суспільного розвитку – розширення інформаційного простору” [5, 89]. І саме нонконформістська частина інтелігенції взяла ці функції на себе.

І хоча вже багато авторів указують, що найпотужніша невідконтрольна державним інституціям література поширювалася у Києві й Львові, а ще Черкасах, Івано-Франківську, Тернополі, Дніпропетровську, Одесі – Сумщина, в її нинішньому адміністративно-територіальному поділі, відіграла також провідну роль.

По-перше, саме тут “самвидав” як явище зародився. І завдячувати цим слід тоді ще молодому, а зараз загальноновизнаному письменникові – Іванові Багряному, котрий у 1929 р. за одну ніч в рідній Охтирці, за допомогою земляків, видав поему “Ave Maria” накладом 1200 екземплярів. Рік

видання поставили римськими цифрами MСMXXIX, що означало 1929, видавництво “СAМ”, місце видання не вказано. Отже, Іван Багряний був, по суті, батьком українського самвидаву. І ще з часів Охтирського періоду під “самвидавом” ми розуміємо неофіційно виготовлену за приватною ініціативою друковану продукцію, яка видавалася на території самої країни й носила характер альтернативи до офіційної преси чи літератури.

За писання, читання і розповсюдження таких творів як у 30–40-ві роки, так і в 60–80-ті – “давали” однаково. Та все ж така діяльність тривала, і метою її було донесення інформації до щонайширшого кола читачів, а не творче самовираження у своєму колі. Сталінська модель соціалізму з одного боку майже звела до мінімуму всі самвидавівські спроби, а з іншого – “моноідеологічністю”, “всеосяжною цензурою, нав’язуваною культурно-духовною одноманітністю” – створила підґрунтя для його виникнення й розвитку.

Флагманом “самвидаву” середини ХХ ст. безперечно є “Український вісник” В’ячеслава Чорновола: перше напілегалне дисидентське періодичне видання, призначене для розповсюдження серед широкого загалу.

З початком 70-х років національно-визвольний рух зазнав серйозних випробовувань: по Україні покотилася хвиля арештів національно свідомої інтелігенції. Опір шістдесятників і терор проти них показували, що легальна робота оплачувалася невиправдано великими жертвами, тому треба було все перевести на підпільну роботу. І низка таких груп в Україні утворилася фактично в усіх регіонах. Однією із найвідоміших і найгучніших по діяльності вважається підпільна група “Український національно-визвольний фронт” (УНВФ), що виникла у м. Самборі Львівської області. У них виникла ідея видання нелегального журналу “Поступ”. Значний внесок у розвиток “самвидавівського” “Поступу” зробив ще один уродженець Сумщини – Григорій Хвостенко, на той час студент-філолог Львівського університету. Позиція і плани видавців часопису викладені в статті “Наші засади”, підписаній

так: М. Сьогодні. Це був псевдонім Г. Хвостенка. Автор зробив огляд сучасного йому марксизму й ставлення до національного питання в СРСР. Наступна стаття М. Сьогодні мала назву “Коріння і квіти російського шовінізму”. Автор прагнув показати витoki останнього в російській історії у великодержавній політиці правителів Московського царства, а потім і російської імперії. Далі в “Поступі” в рубрику літературознавчих статей поміщена робота Панаса Ятагана (а насправді – того ж таки Г. Хвостенка) під назвою “Обриси справжнього Грабовського”. За фактами діяльності УНВФ і львівської студентської молоді було відкрито дві великі кримінальні справи. За нез’ясованих нами причин справа Г. Хвостенка була виділена окремо, і він взагалі не був осуджений.

Осібне місце в русі опору й розвитку самвидаву 60–80-х рр. ХХ ст. посідає ще один уродженець Сумщини (село Курмани Недригайлівського району) – Михайло Осадчий: почесний член Швейцарського відділення міжнародної письменницької організації ПЕН-клуб, лауреат літературної премії ім. Івана Франка (1978 р.) в діаспорі. Його автобіографічна повість “Більмо” вважається початком нової хвилі українського “самвидаву” – поява “табірної” літератури.

У 1988 р. Михайло Осадчий заснував один із останніх на самвидавівському полі часописів – журнал “Кафедра”. Це була спроба створити суто мистецьке видання, певне обличчя західної, центральної та східної україномовної спільноти. Редакторів “Кафедри” неодноразово погрожували розправою, попередили про кримінальну відповідальність за “дармоїдство”. Але він і далі брав участь у демократизаційних процесах у Львові. Редакторами-організаторами “Кафедри” № 2 виступили харків’янин Степан Сапеляк та ще один сумчанин Микола Данько. Тут же вміщено й поетичні твори нашого земляка. Слід зауважити, що в офіційному друці твори М. Данька не з’являлися 20 років.

Отже, самвидав – це культурно-політичний феномен початку ХХ ст. в СРСР та країнах соцтабору. Це певна контркультура, опозиція, яка існувала в різний час, znana під

різними іменами. Альфою ж і омегою “самвидаву” ми по-праву можемо вважати Сумщину.

ІВАН ОГІЄНКО – РЕДАКТОР І ВИДАВЕЦЬ

Доп.– Твердохліб Т., Доморацька Р., ЖТ–61

Наук. кер.– ст. викл. П'ятаченко Ю.В.

Значне місце в діяльності Івана Огієнка (Митрополита Іларіона) посідала редакторська і видавнича діяльність.

Редакторська діяльність ученого охоплює чотири періоди його життя: киево-кам'янець-подільський (поч. ХХ ст. – 1920), польський (1925-1944), швейцарський (1945-1947), канадський (1947-1972).

Ще будучи студентом Київського університету, І. Огієнко, за дорученням Михайла Грушевського, бере участь у випуску “Записок НТШ”, здійснюючи їх коректуру, редагування і переклади наукових праць.

Надзвичайно сумлінно і серйозно редакторською діяльністю вчений займався у коротку добу Української Народної Республіки, зокрема в часи створення Кам'янець-Подільського університету. За 3 роки він написав і видав близько 30 підручників, посібників, словників і таблиць для вивчення всіма верствами народу української мови, а саме: у майбутній столиці України, за підтримки Огієнка, виходили науково-популярні місячники “Нове життя”, “Нова думка”, друкувалися газети “Наш шлях”, “Свято Поділля”, “Новий шлях” та інші. На їхніх сторінках уперше були опубліковані твори Ю.Липи, М.Драй-Хмари, П.Грунського (Остапа Вишні).

Органічним складником редакторської праці І.Огієнка стала його боротьба за впорядкування українського правопису. Він здійснив науково виважену спробу привести лінгвістичні знання з української мови у стабільну і чітку систему, складниками якої стали правописний кодекс, синтаксис та милозвучність. Наслідок цієї діяльності поява “Українського правопису з словничком” – з 20-х рр. – настільна книга в усіх українських видавництвах.